
LA LENGUA CATALANA EN LA LITERATURA DE VIATGES DEL PRIMER TERÇ DEL VUIT-CENTS

CATALAN LANGUAGE IN TRAVEL LITERATURE IN THE FIRST THIRD OF THE NINETEENTH CENTURY

ADRIÀ MARTÍ-BADIA
Universitat de València
adria.marti@uv.es

Resum: Aquest treball analitza les descripcions de la llengua catalana que feren els viatgers que van recórrer els Països Catalans i, especialment, el País Valencià al llarg del primer terç del segle XIX. Alhora, examina les observacions i les percepcions lingüístiques d'aquests viatgers sobre la llengua catalana, i especialment sobre la seva unitat/diversitat interna, la seva catalogació entre la resta de les llengües romàniques i l'ús d'aquesta per part dels habitants d'aquests territoris. Les obres que s'hi estudien no són només llibres de viatges, sinó també aquells textos informatius que servien als viatgers per a orientar i contextualitzar els seus itineraris: guies de viatge i obres de topografia i geografia, entre d'altres. Els autors ací examinats són sempre de fora dels territoris de llengua catalana: alemanys, anglesos, francesos, escocesos i nord-americans que, per motius diferents, van viatjar arreu de la catalanofonia, van descriure aquest territori i van explicar —amb major o menor atenció i rigor— quina llengua parlaven els seus habitants i quines n'eren les característiques.

Paraules clau: llengua catalana, literatura de viatges, segle XIX, llemosinisme, identitat i nom de la llengua catalana, usos lingüístics.

Abstract: This paper analyses the descriptions of the Catalan language made by travellers who traversed the Catalan Countries and, especially, the Valencian Country during the first third of the 19th century. It is also aimed at examining the linguistic observations and perceptions of these travellers about the Catalan language, especially about its internal unity/diversity, its classification within other Romance languages, and its use by the inhabitants of these territories. The works studied are not only travel books, but also those informative texts that serve travellers to guide and contextualize their itineraries: travel guides and topography and geography works, among others. All these authors come from outside the Catalan-speaking territories: there are

Germans, English, French, Scots and Americans who, for different reasons, travelled throughout the Catalan Countries, described this territory and explained —with greater or lesser attention and precision— the language spoken by its inhabitants and its main characteristics.

Key words: Catalan language, Travel literature, 19th century, *Llemosinisme*, Identity and name of the Catalan language, Language uses.



1. INTRODUCCIÓ

La literatura de viatges és una font d'informació important per a entendre les visions exògenes de la nostra societat i, més concretament, de la llengua catalana. Aquelles semblances i diferències respecte als territoris i poblacions veïnes, encara que sovint són subjectives, aporten informació valuosa dels diferents aspectes de la col·lectivitat que visiten i, en particular, de la llengua que empren els qui l'habiten. Com descriuen els viatgers estrangers la nostra societat? I la nostra llengua?

En aquest sentit, els objectius d'aquest treball són, en primer lloc, examinar les descripcions de la llengua catalana que fan els viatgers estrangers que recorren els territoris de llengua catalana i, especialment, el País Valencià al llarg del primer terç del segle XIX, i, en segon lloc, analitzar les observacions i les percepcions lingüístiques d'aquests viatgers sobre la llengua catalana i sobre l'ús que en fan els habitants d'aquests territoris. En relació amb el segon propòsit, ens interessa especialment saber les respostes dels viatgers a aquestes preguntes, que inferirem de les diferents afirmacions lingüístiques que en fan. Concretament, amb relació al País Valencià, creien que la llengua que parlaven els valencians era la mateixa que la dels catalans, mallorquins i altres veïns de la catalanofonia? Quina posició ocupava la llengua catalana entre la resta de llengües romàniques? Tenia el mateix *status* que el castellà, el francès, el portuguès i l'italià? O era un dialecte? Si era un dialecte, de quina llengua ho era? De l'occità? Del castellà? Com avançàvem adés, en molts casos no parlen de la llengua amb tant de detall, però sovint els seus diferents posicionaments es poden deduir de la terminologia emprada i dels diferents raonaments, exposats amb un major o menor detall.

Les obres que hem analitzat no són només llibres de viatges o literatura de viatges, sinó també aquells textos informatius que servien als viatgers per a orientar i contextualitzar els seus itineraris: guies de viatge i obres de topografia i geografia, entre d'altres. Els autors ací examinats són sempre de fora dels territoris de llengua catalana: alemanys, anglesos, francesos, escocesos i nord-americans que, per motius diferents,

van viatjar arreu de la catalanofonia, van descriure aquest territori i van explicar —amb major o menor atenció i rigor— quina llengua parlaven els seus habitants i quines n'eren les característiques.

També hem consultat les obres dels viatgers que han recorregut els territoris de llengua catalana en aquest període de principis del vuit-cents sense fer-ne cap referència. És el cas de *The Spanish Journal of Elizabeth Lady Holland (1791-1811)*, de l'anglesa Elizabeth Holland (1910); *Travels through Spain and Part of Portugal, with commercial, statistical, and geographical details*, de l'anglès George Downing Whittington (1808), i *Views in Spain*, del militar anglès Edward Hawke Locker (1824). Calia, doncs, descartar-les.

Els llibres de viatge al País Valencià del segle XIX és un tema al qual s'han referit alguns estudiosos nostrats. Lluís Guarner pronuncia l'any 1965 una conferència a Lo Rat Penat titulada *Viatgers literaris a València*, en la qual fa una panoràmica dels viatgers que havien passat per València al llarg de la història, que posteriorment recull en un opuscle de la mateixa entitat. L'any 1969 es publica *La València pre-romàntica d'Alexandre de Laborde*, de Jaume Bru i Vidal, fruit també d'una conferència enunciativa a Lo Rat Penat, en la qual analitza els comentaris que Alexandre de Laborde havia realitzat sobre València als seus dos llibres de viatges. També cal esmentar el catàleg de l'exposició *València en los libros de viajes*, coordinat per Manuel Bas Carbonell (1995), en el qual hi ha alguns treballs interessants sobre la matèria. Finalment, cal citar *Lo valenciano visto por los viajeros de los siglos XVIII y XIX* (2012), llibre en què Nieves Pujalte analitza com van veure els viatgers dels segles XVIII i XIX les terres i les poblacions de les províncies d'Alacant i València. Tanmateix, no hi ha cap estudi que analitze les descripcions i percepcions lingüístiques dels viatgers que recorren els països catalans al segle XIX.

Al segle XIX no estava plenament acceptat que el català és una llengua romànica independent. Des dels inicis de la filologia romànica, els estudiosos van estar dividits entre els partidaris de reconèixer el català com una llengua més i els qui opinaven que era una varietat de l'occità, encara que també va haver-hi opinions mixtes i canvis de parer. Una situació que no es va aclarir àmpliament fins a entrat el segle XX. Al vuit-cents se situa l'inici de la filologia romànica, inaugurada pel filòleg alemany Friedrich Christian Diez amb la publicació del primer volum de la *Grammatik der romanischen Sprachen* (1836). S'hi feia esment del català, encara que les informacions eren escasses i insegures. El «problema» del reconeixement del català com a llengua independent és evident quan la naixent ciència lingüística comença a elaborar una llista de les llengües derivades del llatí (Calaforra 1998: 27). La primitiva lingüística romànica no comptava, però, amb una definició satisfactòria de conceptes com «llengua», «dialecte»

i «parla», i per a distingir-los es valia d'arguments extralingüístics com l'antiguitat dels documents escrits, els usos literaris, l'extensió geogràfica, el nombre de parlants, el prestigi i la situació política, entre d'altres; tots ells arguments arbitraris des del punt de vista lingüístic. Així, sense un estat al darrere, era difícil que el català fora considerat com una llengua independent.¹ Cal tenir en compte aquest context a l'hora d'analitzar les afirmacions dels viatgers sobre aquestes qüestions, que en el primer terç del segle XIX encara no havien estat estudiades amb la profunditat suficient ni dilucidades pels filòlegs coetanis amb la clarividència necessària.

D'altra banda, els poders polítics —monarquia, administracions públiques— i les institucions eclesiàstiques —entre d'altres— potenciaren la substitució lingüística del català pel castellà. I, pel que fa als usos socials, a principis del segle XIX el conflicte lingüístic castellà-català arreu de la catalanofonia es manifesta amb l'extensió del procés castellanitzador a alguns sectors de l'alta burgesia urbana, que comencen a mimetitzar-se al procés que l'aristocràcia mitjana i baixa havia consumat al llarg del segle XVIII. Ahora, tanmateix, la gran majoria de la població continuava expressant-se en català.²

Finalment, quant a les fonts primàries, hem consultat —sempre que ens ha estat possible— la primera edició de les obres originals; i, en els casos que no ens ha estat factible, hem indicat amb una nota a peu de pàgina l'edició consultada. A més, hem transcrit els textos citats respectant la grafia original amb l'objectiu de reflectir com escrivien els protagonistes d'aquest estudi, fet que no dificulta la lectura ni la comprensió dels textos.

2. ELS VIATGERS

2.1 CHRISTIAN AUGUST FISCHER

L'any 1803 es publica a Leipzig l'obra *Gemälde von Valencia*, de l'escriptor i viatger alemany Christian August Fischer, i l'any següent s'edita a París traduïda al francès per Charles Frédéric Cramer sota el títol *Description de Valence, ou Tableau de cette Province, et ses productions, de ses habitants, de leurs mœurs, de leurs usages, etc.*³

1. Vegeu Martí-Badia (2019) per als postulats de la filologia romànica internacional sobre l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana entre 1806 i 1906.

2. Cf. Ferrando & Nicolás (2011: 279-286, 321-322) i Montoya & Mas (2011: 63-64).

3. Citem l'edició traduïda al francès.

Nat a Leipzig el 1771, Fischer es va llicenciar en Dret l'any 1792 a la Universitat de Leipzig i després es dedicà a viatjar per diverses ciutats europees. L'any 1799 va tornar a Alemanya i va aconseguir plaça com a professor a Dresden, on va publicar alguns llibres de viatges i l'any 1804 va assolir una plaça de professor de literatura a Würzburg. Sobre la llengua catalana del País Valencià, Fischer afirma que

Depuis l'ancienne relation de la province de Valence avec les parties méridionales de la France, on parle dans la vie commune un patois qui, dans son ensemble, approche beaucoup du Limosin, et ne s'en éloigne que par ses dialectes. (1804: 230)

És a dir, Fischer declara que els valencians parlen un «patois» molt proper al «llemosí» fruit de l'antiga relació de València amb el sud de l'Estat francès, que només es diferencia dialectalment d'aquest. I tot seguit enumera setze paraules en català i en francès per a mostrar la semblança d'aquest «patois» amb el francès —«pour montrer la ressemblance de ce patois avec le français, nous donnerons ici la liste d'un petit nombre de mots»—, que són: *Déu, vida, ànim, any, món, cel, genoll, molí, fulla, pare, mare, clau, fam, llum, pa i vi* (Fischer 1804: 231).

A continuació assevera que

la ressemblance de la construction est également frappante; de manière qu'à l'exception de quelques tournures espagnoles, tout semble être absolument français. Quand on comprend seulement un peu d'italien ou de français, on ne tarde pas à se familiariser avec le valencien, au bout de quelques semaines. (Fischer 1804: 231-232)

Això és, Fischer destaca la similitud de les construccions oracionals del català de València, «de manera que, a excepció d'algunes frases espanyoles, tot sembla ser absolutament francès». I afegeix que qui entenga una mica d'italià o francès, no tardarà a familiaritzar-se amb aquesta llengua.

A continuació diu que aquest «patois» és molt harmònic i delicat quan el parla una dona, una afirmació bastant tòpica. I fa la següent afirmació sobre l'ús de la llengua al País Valencià: «Quoique ce patois se parle généralement dans la province, néanmoins la plupart des habitants et même les gens de la campagne comprennent l'espagnol dit (el Castellano)» (Fischer 1804: 232). És a dir, el català és la llengua que es parla generalment en aquest territori, encara que «la majoria dels habitants i fins i tot dels habitants del camp entenen el castellà parlat»; una asserció que caldria contrastar amb les dades en què es basava per a fer-la. Els valencians de quins pobles i comarques entenen majoritàriament el «castellà parlat»? Era un fet generalitzat a tot el País Valencià ja al primer terç del vuit-cents?

Més endavant, Fischer dedica un apartat a les Illes Balears i diu que la llengua dels mallorquins «n'est-elle au fond qu'un patois catalan corrompu» (Fischer 1804: 365), és a dir, que la seva llengua és només un dialecte corrupte del català. De la llengua dels menorquins no n'assenyala res, però de la dels eivissencs declara que «leur jargon est un patois valencien, catalan et mallorquin, mêlé d'un grand nombre de mots arabes altérés» (Fischer 1804: 386), això és, que el seu argot és un dialecte valencià, català i mallorquí, barrejat amb un gran nombre de paraules àrabs alterades.

En definitiva, aquesta obra de Fischer —que més tard fou traduïda a l'anglès per l'escriptor i traductor londinenc Frederic Shoberl i publicada l'any 1809— ens ofereix els coneixements i les opinions d'aquest escriptor i viatger alemany fruit de la seva estada a València l'any 1798. Va residir-hi vuit dies i, junt amb la lectura de la recent obra *Observaciones del Reyno de Valencia* del botànic Antoni Josep Cabanilles (1795-1797), Fischer considera que els valencians d'aleshores parlen habitualment un dialecte de l'occità —que ell anomena «llemosí»—, com també ho fan els catalans, mallorquins i eivissencs respectivament. Una opinió bastant estesa aleshores entre els erudits estrangers, però també entre els autòctons dels territoris de parla catalana.

2.2 ALEXANDRE DE LABORDE

L'any 1806 es publica la primera part del primer volum del *Voyage Pittoresque et Historique en Espagne* de l'arqueòleg francès Alexandre de Laborde. Nascut a París l'any 1773 fruit del matrimoni del financer Jean-Joseph de Laborde amb Rosalie de Nettine, Alexandre de Laborde va lluitar contra els exèrcits revolucionaris francesos i posteriorment es va dedicar amb gran interès per les arts i va viatjar per països com Anglaterra, Holanda, Alemanya, Itàlia, Espanya, Grècia, Turquia, Palestina i Egipte.

Protegit per Lluïa Bonaparte, va treballar el 1800 a l'ambaixada de Madrid, època en què va tenir l'oportunitat de conèixer l'Estat espanyol. Aquesta estada li va servir per a escriure les obres *Voyage Pittoresque et Historique en Espagne* (1806) i *Itinéraire descriptif de l'Espagne* (1809). Al final del *Voyage*, Laborde parla en els termes següents sobre la llengua dels catalans:

Les Catalans ont une langue qui leur est particulière, c'est l'ancien langage des provinces méridionales de la France, et, comme celui-ci, une corruption de la langue vulgaire des Romains, et non, comme l'avance le P. Terreros y Pando, dans sa *Paléographie*, p. 206,⁴ le mélange des langues des Goths, des Alains, et des Sueves avec le latin. (1806: 70)

4. Fa referència a Esteban de Terreros y Pando (1758).

Segons Laborde, doncs, els catalans tenen una llengua pròpia que és la mateixa que la llengua antiga de les províncies del sud de França. En paraules de Josep Massot i Muntaner,

Laborde, bé que per un cantó afirma que la «llengua» dels catalans «els és particular», per l'altre la confon —com era corrent encara al segle XIX— amb l'occità, llengua usada literàriament a Catalunya durant l'Edat mitjana, com el gallec fou usat literàriament a Castella o el francès a Itàlia.⁵

Laborde continua afirmant que

En effet du temps de l'ancienne Rome, et bien avant l'invasion des peuples du nord, il existoit, dans toute l'étendue de la république, un idiôme populaire différent du latin que Cicéron et depuis Quintilien avoient déjà critiqué. Dans les meilleurs auteurs, après le siècle d'Auguste, on voit paroître certains mots que l'on ne connoissoit pas avant: on trouve dans Horace *caballus* pour *equus*, dans Pline *grossus* pour *crassus*, dans Ausonne *testa* pour *caput*. On introduisit, à l'exemple des Grecs, les articles à la place du simple génitif: Pline disoit, *geneva de ulmo*; Plaute, *de nocte abire*. Et la langue latine dégénéra ainsi en langue romance, comme le grec ancien en grec vulgaire, et répandit sa corruption dans toutes les provinces, comme elle avoit répandu ses beautés. Les écrits qui nous sont conservés du temps de Constantin, de Justinien, et sur-tout dans les capitulaires de Charlemagne, donnent l'idée de ce que devoit être alors la langue romaine ou romance, que tout homme qui parle aujourd'hui le catalan ou le provençal trouve semblable à son idiôme. On voit combien elle différoit du tudesque par le serment de Charles-le-Chauve écrit dans ces deux langues: nous avons cru devoir l'insérer ici pour prouver qu'aucune des deux n'a été la source de l'autre. (1806: 70-71)

Ací, Laborde fa saber que els catalanoparlants i occitanoparlants de principis del vuit-cents parlen semblantment als escrits que es conserven de l'època de Constantí, Justinià i, sobretot, als capitulars de Carlemany. Tanmateix, com afirma Massot i Muntaner,

Laborde —com Raynouard—⁶ parla d'una *langue romaine* (Rayouard i d'altres l'anomenen *romane*) derivada del llatí vulgar a partir de la qual haurien nascut les diverses llengües romàniques. Aquesta llengua, de fet, no ha existit mai.⁷

Tot seguit, Laborde transcriu un epitafi del 844 i continua amb la seva argumentació:

5. Citem de Laborde (1974 I: 270), traducció d'Orioll Valls i Subirà i notes de Josep Massot i Muntaner.

6. Es refereix a l'erudit occità François Raynouard.

7. *Ibid.*

Ce ne fut cependant que vers la fin du XI^e siècle que la langue romance commença à se perfectionner et à devenir la langue des gens de lettres. Raymond Bérenger, comte de Barcelone et de Provence, la rendit, depuis l'an 1080 jusqu'en 1110, une des plus belles et des plus estimées des savants de son temps, par le soin qu'il prit de l'embellir et de l'orne. Elle étoit connue sous le nom d'idiôme provençal, quoique dans la réalité on eût dû l'appeler *catalana*, puisque c'étoit par les soins des comtes de Catalogne qu'il s'étoit répandu dans les autres provinces. Enfin, pour se convaincre que la langue provençale n'étoit en effet autre que la catalane, on n'a qu'à lire les anciens actes écrits dans les XI^e, XII^e, XIII^e, et XIV^e siècles, où l'on ne trouvera presque aucune différence avec le catalan d'aujourd'hui. On en jugera encore mieux, dans le recueil de poésies provençales et catalanes, des poètes catalans du XIII^e siècle. Ramond Vidal de Bezu et Godefroy de Foza, bénédictin, donnerent chacun un art poétique en langue provençale; celui de Vidal fut le premier qui parut en Espagne: elle a cependant beaucoup perdu de l'agrément et de la grâce qu'elle avoit alors, parcequ'elle a été moins cultivée. Cependant les Catalans ont encore eu quelques poètes depuis les XVI^e et XVII^e siècles; dernièrement même, ils en ont perdu un dont les ouvrages ont une grace piquante et une originalité antique; ce sont ceux du curé de Valfongona, dont une partie a été imprimée, et qui méritoient d'être plus connus. (Laborde 1806: 71-72)

És a dir, a parer de Laborde, entre els segles XI i XII, aquesta llengua es coneixia amb el nom de provençal, tot i que en realitat s'hauria d'haver anomenat catalana perquè els comtes catalans la van estendre als territoris occitans. Més encara, insta a llegir els textos dels segles XI-XIV perquè els lectors difícilment trobaran cap diferència amb el català actual. Aquestes afirmacions impel·leixen Massot i Muntaner a concloure que

Laborde desconeix per complet la literatura catalana medieval. No cita enlloc ni tan sols els noms més universals com Ramon Llull o Arnau de Vilanova, ni cap de les *Cròniques*, que li haurien permès de donar una visió més exacta de la història de Catalunya.⁸

D'altra banda, Laborde publica la segona part del primer volum l'any 1811, dedicat al País Valencià i Extremadura, on trobem el capítol titulat «LANGUE VALENCIENNE», en el qual assevera:

Outre la langue castillane, que l'on parle généralement en Espagne, les Valenciens ont un idiôme particulier qui est, ainsi que le catalan, un dialecte de l'ancienne langue limousine ou provençale: la seule différence qu'on remarque entre eux, c'est que le catalan a plus emprunté à la langue française moderne que le valencien qui a adopté de préférence des expressions castillanes. La prononciation de ce dernier idiôme, qui est beaucoup plus douce que celle de tout autre dialecte dérivé de la même source, établit encore en sa faveur une différence essentielle. (Laborde 1806: 105)

8. *Ibid.*

En aquest cas, Laborde declara que els valencians tenen un idioma particular que és, com el català, un dialecte de l'antic llemosí o provençal, amb la diferència que el dialecte català és més proper a la llengua francesa moderna, mentre que el dialecte valencià ho és més a la castellana. D'aquesta manera, Laborde torna a confondre l'occità i el català i, a més —com afirma Massot i Muntaner—, «accepta la denominació de *llemosí* per al català, tant del gust dels valencians des del segle XVI, bé que mancada de tot fonament seriós».⁹

Laborde continua explicant que

Cette ancienne langue limousine, qui fut dans les XII^e et XIII^e siècles la langue des savants, est celle dont la tradition s'est le plus long-temps conservée pure en Europe. Répandue encore dans le midi de la France, la Catalogne, le royaume de Valence, la Sardaigne et l'isle de Majorque, elle s'y parle aujourd'hui comme elle devoit s'y parler au XI^e siècle, à en juger par les traditions écrites qui nous sont restées. Les habitants des pays que je viens de citer entendoient bien certainement, comme s'il venoit d'être écrit, le dizain suivant; il est cependant du XII^e siècle, et d'un auteur plus fameux par son humeur guerriere que par ses productions poétiques, l'empereur Frédéric Barberousse, qui le composa à la louange des différentes nations qui l'avoient accompagné ou accueilli dans ses expéditions. (1806: 105)

Segons el parer de Laborde, aquesta suposada antiga llengua catalano-occitana fou la dels erudits dels segles XII i XIII; encara es conserva al sud de l'Estat francès, Catalunya, el regne de València, Sardenya i l'illa de Mallorca; i a principis del segle XIX es parla com al segle XI d'acord amb els textos que han perviscut. Ara bé, com fa constar Massot i Muntaner,¹⁰ Laborde coneix bé l'extensió de la llengua catalana, que fins i tot identifica a l'Alguer.

Tot seguit, Laborde reproduïx un text que atribueix a l'emperador romano-germànic Frederic I Barba-roja, si bé Massot i Muntaner «dubta de l'autenticitat d'aquesta atribució».¹¹ A continuació comenta alguns autors i obres de la literatura catalana, però amb bastants imprecisions que Massot i Muntaner identifica i comenta.¹² Finalment, Laborde conclou que «en effet, ce pays est peut-être le seul de l'Europe où une langue vulgaire se soit transmise et conservée depuis près de six siècles, sans altération» (1806: 106). És a dir, que aquest territori potser és l'únic a Europa on s'ha transmès i conservat sense alteracions una llengua vulgar durant prop de sis segles.

9. Citem Laborde (1974 II: 132).

10. *Ibid.*

11. *Ibid.*

12. *Ibid.*

L'any 1808 es publica a París l'obra *Itinéraire descriptif de l'Espagne* del mateix Alexandre de Laborde,¹³ que s'expressa en termes semblants als del *Voyage*, com veiem tot seguit. Sobre la llengua dels catalans diu que

Les Catalans ont une langue qui leur est particulière: c'est l'ancien langage des provinces du midi de la France, dont les habitants conquièrent la Catalogne sur les Maures. Ces Français des pays méridionaux la peuplèrent, y introduisirent leurs lois, leurs usages, leurs coutumes; et leur patois, appelé *langue limosine*, s'est perpétué jusqu'à nos jours en Gascogne, en Languedoc, et en Provence, où il a éprouvé des altérations, plus ou moins remarquables, produites par le mélange du français moderne: il s'est conservé plus pur en Catalogne et en Roussillon, mais avec un mélange de castillan dans la première de ces deux provinces. La langue catalane a perdu cette douceur agréable qui la caractérisoit autrefois, et qui s'est mieux conservée dans le royaume de Valence; elle a pris dans la bouche des Catalans des terminaisons dures et une prononciation rude et désagréable; elle a encore aujourd'hui assez de ressemblance avec la langue française moderne, par la construction et la tournure des phrases, par les règles grammaticales, par l'identité presque parfaite d'un grand nombre de ses mots, qui ne diffèrent des mêmes mots français que par leurs terminaisons. On la parle dans toute la Catalogne avec beaucoup de variations, suivant les divers cantons, avec plus de pureté sur les montagnes, avec plus d'altération dans les grandes villes. La prévention nationale du Catalane lui fait préférer sa langue à celle des Espagnols: aussi le castillan est-il fort peu en usage dans la Catalogne; et lorsqu'on l'y rencontre, il est défiguré et méconnoissable par le mélange d'expressions et de tournures catalanes. (Laborde 1809 I: 136-137)

És a dir, segons Laborde, els catalans tenen com a llengua pròpia el «llemosí», que encara avui comparteixen amb els habitants de Gascunya, el Llenguadoc i la Provença. Aquesta es manté més pura a Catalunya i al Rosselló, encara que a la primera s'ha barrejat amb el castellà. La llengua catalana ha perdut aquella dolçor agradable que la caracteritzava i que s'ha conservat millor al regne de València. Encara avui s'assembla bastant al francès modern, per la construcció i el gir de les oracions, per les regles gramaticals i per la coincidència d'un gran nombre de paraules. Es parla a tot Catalunya amb moltes variacions, i el prejudici nacional dels catalans fa que la preferisquen en detriment del castellà, que pràcticament no s'utilitza a Catalunya.

Pel que fa a la llengua dels valencians, assereix que

Quoique dans les villes tout le monde parle l'espagnol proprement dit (el castillano), le peuple de Valence a une langue qui lui est particulière; on la nomme la *langue valencienne*. C'est l'ancienne langue de *oc* (du Languedoc et de la Provence), que les Français portèrent en Catalogne lorsqu'ils conquièrent cette province; quatre cents ans après les Catalans et les Français, sous les drapeaux des rois d'Aragon, la portèrent dans le royaume de Valence, où elle s'est mieux conservée qu'en Catalogne; elle y a presque encore son ancienne pureté: ses terminaisons, ses

13. Citem la segona edició, publicada a París l'any següent.

finales, sa prononciation, fort dures dans la bouche des Catalans, sont très-douces dans celle des Valenciens, et principalement des femmes; c'est presque la même langue que celle que l'on parle en Catalogne, mais les Valenciens la prononcent avec une délicatesse qui la rend plus douce et plus harmonieuse. (Laborde 1809 I: 334-335)

Així, a parer de Laborde els valencians tenen la «llengua valenciana» com a pròpia, encara que a les ciutats tothom parla correctament el castellà. Aquesta és l'antiga «llengua d'oc», que van portar del Llenguadoc i la Provença a Catalunya, i que quatre segles més tard van portar sota les banderes dels reis d'Aragó al regne de València, on ha sobreviscut millor que a Catalunya. Aquesta llengua és gairebé la mateixa que la que es parla a Catalunya, però els valencians la pronuncien amb una delicadesa que la fa més suau i harmònica.

D'altra banda, sobre la llengua catalana dels mallorquins, Laborde considera que

Les personnes de distinction, les bourgeois, gens d'affaires, commerçants et marins, parlent la langue castillane; mais parmi le reste des insulaires on y parle un langage, sans doute corrompu de plusieurs autres, qui est un jargon dont il seroit difficile de démêler l'origine. Les auteurs qui ont déjà écrit sur les îles Baleares disent qu'on y parle la *langue limousine*; or cette langue aujourd'hui n'est qu'un patois diversement prononcé et que l'on parle également dans les provinces méridionales de la France. La langue baleare offre à la fois du *grec*, du *latin*, de l'*arabe*, du *catalan*, du *languedocien* et du *castillan*; on y trouve des mots *syriaques*, *carthaginois* et *vandales* ou *goths*, ou plutôt un mélange bizarre de toutes ces langues. (1809 III: 470)

Això és, Laborde sosté que a Mallorca la gent de les classes socials elevades parla castellà, però que els mallorquins raonen amb la resta d'illencs en una llengua corrompuda per altres idiomes, l'origen de la qual és difícil de saber. Els autors que han escrit sobre les Illes Balears diuen que s'hi parla la «llengua llemosina», però aquesta llengua avui només és un dialecte pronunciat de manera diferent al que s'empra al sud de França. En aquesta llengua de les Illes Balears hi ha grec, llatí, àrab, català, llenguadocià i castellà; hi ha paraules del siríac, cartaginès i vàndal o gòtic, o més aviat una estranya barreja de totes aquestes llengües. Tanmateix, Massot i Muntaner considera que Laborde exagera l'afirmació que l'historiador mallorquí Joan Dameto havia fet a la seva *Historia general del reino balearico* de 1632.¹⁴ Pel que fa a l'illa de Menorca, Laborde sosté que «On parle à Minorca le même langage qu'à Mayorca» (1809 III: 491). I, finalment, sobre la llengua de les illes Pitiüses diu:

14. Vegeu Laborde (1974 II: 181).

La langue des habitants de ces îles est la même que celle des Baleares, sauf comme dans tout pays une sorte de jargon qu'on y préfère, il est assez rare qu'on trouve des gens qui sachent l'espagnol. (Laborde 1809 III: 502)

És a dir, a parer de Laborde, la llengua dels habitants de les Pitiüses és la mateixa que la dels de les Balears, encara que en les primeres és bastant estrany trobar persones que coneguen el castellà.

Tot amb tot, Laborde afirma que els catalans, valencians i balears parlen la mateixa llengua que els occitans, que identifica amb una «langue romaine» derivada del llatí vulgar a partir de la qual haurien nascut les diverses llengües romàniques. Tanmateix, aquesta no ha existit mai. A més, constata que aquesta llengua es conserva al sud de l'Estat francès, Catalunya, el regne de València, Sardenya i les Illes Balears.

2.3 JOHN CARR

L'any 1811 es publica a Londres el llibre *Descriptive travels in the Southern and Eastern parts of Spain and the Balearic Isles, in the year 1809*, de l'advocat i escriptor anglès John Carr. Originari de Londres, on va nèixer el 1772, Carr fou alumne de la Rugby School de Londres, va dedicar gran part de la seva vida laboral a viatjar per Europa i narrar les seves experiències, fruit de les quals va publicar llibres de viatges populars sobre països com França, Irlanda, Holanda, Escòcia i Espanya.

En primer lloc, es refereix a la llengua dels valencians en els termes següents:

The language used in this province is nearly the same as that used in Catalonia, a mixture of the ancient tongue of Provence and Languedoc; but the Valencians, I was informed, speak it with much more softness than the Catalonians. (Carr 1811: 284)

És a dir, Carr assevera que la llengua que es parla al País Valencià és gairebé la mateixa que la que s'empra a Catalunya, una barreja de l'antiga llengua de la Provença i el Llenguadoc; tanmateix, els valencians el van informar que ells la parlen amb molta més suavitat que els catalans.

Més endavant, quan parla de Mallorca, fa constar que

their language, we were told, differs somewhat from that used on the continent. It is said to be tintured with Greek, Latin, Arabic, Languedocian, Catalanian and Castilian, with a dash of Carthaginian, Syrian, and Gothic words. (Carr 1811: 354)

Això és, segons van dir a Carr, el llenguatge dels mallorquins difereix una mica del que s'utilitza al continent; i aquest està impregnat de grec, llatí, àrab, llenguadocià, català i castellà, amb un toc de paraules cartagineses, siríaques i gòtiques. Una afirmació, aquesta darrera, que és molt semblant a la que Laborde (1809 III: 470) havia fet dos anys abans, i que segurament també és deutora de Joan Dameto (1632).

D'altra banda, quan es refereix a Menorca, assevera que «their language varies very little from that of Majorca; several English words have been introduced into it» (Carr 1811: 371). És a dir, que la llengua dels menorquins varia molt poc de la dels mallorquins, i que s'hi han introduït diverses paraules en anglès.

En definitiva, Carr explica que els valencians parlen gairebé la mateixa llengua que els catalans, que, segons ell, és una barreja de l'antic occità. L'afirmació que fa de la llengua dels mallorquins és molt semblant a la que Laborde havia fet dos anys abans, provinent de la lectura de Dameto (1632). I dels menorquins afirma que parlen la mateixa llengua que a Mallorca amb algunes paraules introduïdes de l'anglès.

2.4 ALEXANDER SLIDELL MACKENZIE

Ja al 1831, es publica a Londres el llibre *A year in Spain by a young american*, del mariner nord-americà Alexander Slidell MacKenzie. Naix a Nova York l'any 1803, esdevé oficial de la marina dels Estats Units, s'interessa per la història naval i gràcies als seus períodes de servei en la marina aprofita per a realitzar viatges per Europa, fruit dels quals va publicar el llibre esmentat sobre les experiències viscudes a l'Estat espanyol.

En el primer volum del llibre, MacKenzie afirma:

Thus at Perpignan the Provençal begins to blend itself with the Catalan, the latter entering more and more into the compound as you approach the Pyrenees, until there is little of the former left but such words and expressions as are common to the two languages. They may be called languages, because, besides being generally spoken, they are both written, and have their respective grammars, their literature, and their poetry. Even now, as in the days of the troubadour, there are perhaps more ballads hawked about in the cities of Provence than in any other country; and there is a softness and harmony in their versification which French poetry does not always possess. The Provençal is a degenerate offspring of the Latin, between the French and Italian, the French words being terminated by aspirated vowels, and softened into an Italian pronunciation; but the Catalan, though chiefly derived from the old language of the troubadour, is a rougher and much harsher tongue: it has a hawking, spluttering sound, which may have come with the barbarians from the north of Europe. (MacKenzie 1831 I: 17-18)

D'acord amb l'opinió de MacKenzie, a Perpinyà, l'occità —que ell anomena provençal— comença a barrejar-se amb el català, més present a mesura que hom s'aproxima als Pirineus. I empra els arguments següents per a determinar que ambdues són llengües: es parlen generalment, tenen ús escrit, tenen les seves respectives gramàtiques i creacions literàries. A més, considera que el provençal és una descendència degenerada del llatí, entre el francès i l'italià; mentre que el català, tot i que deriva principalment de l'antiga llengua dels trobadors, potser va venir amb els bàrbars del nord d'Europa.

L'afirmació segons la qual la llengua catalana deriva principalment de l'antiga llengua dels trobadors torna a fer-la en el segon volum quan parla de les llengües de la península Ibèrica, i, concretament, del català diu que

among the general characteristics of the Spanish,¹⁵ their language may not be improperly numbered. For, though the Limousin or Provençal, the old language of the troubadour, is the popular tongue of Catalogne and Valencia. (MacKenzie 1831 II: 362)

Uns anys més tard —concretament el 1836— MacKenzie publica a Londres l'obra *Spain revisited* en dos volums, però en aquest cas el seu trajecte no passa per cap dels territoris de llengua catalana i no esmenta la llengua pròpia dels seus habitants.

Al capdavant, MacKenzie declara que el català —que anomena «llemosí»— és la llengua que es parla habitualment a Catalunya i València, i el diferencia de l'occità —que denomina «provençal»—, encara que considera que ambdues deriven de l'antiga llengua dels trobadors.

2.5 HENRY DAVID INGLIS

L'any 1831, l'escriptor escocès Henry David Inglis publica a Londres el llibre *Spain in 1830*. Nat a Edimburg l'any 1795, Inglis —també conegut pel pseudònim Derwent Conway— va publicar diversos llibres de viatges, producte de les seves estades a països com Noruega, Suècia, Dinamarca, Alemanya, Suïssa, França i Espanya.

En el segon volum del llibre *Spain in 1830* dedica un capítol al trajecte entre València i Barcelona, en el qual escriu:

15. Dels espanyols, unes pàgines abans, havia afirmat: «That the Spaniards, as a people, are ignorant, supremely ignorant, it is impossible to dissemble» (MacKenzie 1831 II: 360).

I found it impossible to understand the Catalanian dialect, which is indeed almost a distinct language, —this is a difficulty that is felt in all the provinces. The dialects of Biscay, Andalusia, Valencia, and Catalonia, are all different from each other, and distinct from the Castilian; the better classes in all the provinces, of course, understand and speak Castilian, —with certain imperfections in pronunciation, such as in Andalusia [...]; but the lower classes, the persons met with in the ventas, and the muleteers, often speak a dialect that is altogether unintelligible. (Inglis 1831 II: 361)

És a dir, Inglis diu que li va semblar impossible entendre el dialecte català, que gairebé és una llengua diferent, dificultat que també es va trobar a les províncies de Biscaia, Andalusia i València. A més, assevera que tots aquests dialectes són diferents entre si i també en relació amb el castellà, però no especifica de quina llengua són dialectes. Ben mirat, cal tenir en compte que aleshores, els estudis lingüístics no comptaven amb una definició satisfactòria de conceptes com «llengua», «dialecte» i «parla», i per a distingir-los es valia d'arguments extralingüístics com l'antiguitat dels documents escrits, els usos literaris, l'extensió geogràfica, el nombre de parlants, el prestigi i la situació política, entre d'altres; tots ells arguments arbitraris des del punt de vista lingüístic. Així, sense un estat al darrere, era difícil que el català fora considerat com una llengua independent. En aquest sentit, l'ús del concepte «dialecte» per part d'Inglis cal entendre'l amb un valor més polític que no lingüístic, de poc prestigi social, de situació sociolingüística submissa al castellà, aleshores l'única llengua oficial de l'Estat.

2.6 SAMUEL EDWARD COOK

L'any 1834, l'escriptor anglès Samuel Edward Cook publica a Londres l'obra *Sketches in Spain during the years 1829, 30, 31 & 32*. Originari de Londres, on va néixer l'any 1787, Cook va viatjar a l'Estat espanyol després d'haver servit a la marina reial del Regne Unit i fruit de la seva estada va publicar aquesta obra. A partir del 1840 va prendre el cognom Widdrington de la seva mare per a heretar algunes de les seves propietats, el 1842 fou elegit membre de la Royal Society i el 1856 de la Royal Geographical Society, institucions científiques londinenques de prestigi.

En el segon capítol de l'obra esmentada, dedicat al trajecte de Madrid a Granada —passant per Xàtiva, Alcoi, Alacant, Múrcia i Almeria—, narra una anècdota relacionada amb la llengua dels valencians. Aquell matí, ell i el seu guia continuaven el recorregut des d'Alcoi, on havien fet nit, i entre la ciutat alcoiana i Xixona afirma que el seu guia

descried a few men at a distance, travelling on foot by a parallel direction to that we were following, and scaling the rocks with great agility; these he was convinced were the same, and no efforts could persuade him to the contrary. I saw the caps they wore were different, being the long red ones of the east of Valencia, instead of the small Moorish cap of this district. I tried reason, persuasion, and ridicule in vain. The only argument I found had any effect, was reminding him that he had engaged to accompany me to Alicante, and that he ought not to have done so, if he was unequal to it; this, however, had only a momentary effect, and he soon relapsed. At length his imagination fairly overpowered him, and he became the living image of fear. He was so unsophisticated, and so free from any attempt to conceal it, that he was only apprehensive I was incredulous; and coming over to me, begged I would put my hand on his heart, and I would be satisfied it had ceased to beat. His ideas were less wild and poetic than those of the Bohemian Claudio; he was afraid we should be skinned, always returning with *«Pero si nos quitan el pellejo»*. At last he was unable to move above a few paces, when he halted and the same operation was to be gone over again. I was seriously considering what it was best to do, the district being extremely insecure, when a grim character, a perfect Bedouin, rode up, coming in the opposite direction; he was an elderly man, with a grisly beard and a keen eye, a very small hat, in form like a turban, and his *capa* (cloak) folded over his mouth. There were the unusual number of three muskets appended to his saddle, the muzzles projecting from beneath. As he must have crossed near the line of the supposed robbers, I desired the guide to consult him, and satisfy himself. As I conjectured, they had not escaped being scanned by his experienced eye; but pausing with the air of a professor, and determined not to give a hasty opinion, turning round and snuffing up in the direction they had gone, he said very deliberately, *«A mi no me parecen ladrones, son de la huerta»*; meaning that they were of the neighbourhood of Valencia. The young man was then satisfied, and observing that I had more to lose than he had, for in fact he had only a shirt and trowsers, making a desperate effort, we proceeded—parting with the Arab, who I supposed, for I asked him no questions, either carried money or was afraid of assassination, which is too common in this part of the country. The villages on this road are generally had and miserable, tenanted by smugglers and other characters of the same description. The people wear the most pure Moorish costume probably to be found in Spain. (Cook 1834: 29-31)

En aquest fragment de text, com explica Nieves Pujalte (2012: 101-102),

Samuel Cook menciona su temor no sólo por el aspecto y las ropas de beduinos sino también por la extraña lengua de unos huertanos (el valenciano) que subían con gran ligereza por la colina, en la que él y su guía se encontraban. Sin embargo, no salió de su error hasta que otro natural de la zona, con el que se cruzó, le explicó que así vestían y hablaban los huertanos de la región.

Pujalte dedueix que aquests llauradors parlen valencià pel lloc on es troben, entre Alcoi i Xixona. Tanmateix, Cook no esmenta en cap moment en quina llengua parlen aquests llauradors. Cook només afirma, espantat per la situació d'inferioritat en què es trobava, que aquests llauradors vestien com els beduïns i parlaven de manera estranya.

3. CONCLUSIONS

En general, els viatgers estrangers que recorren les terres de llengua catalana al primer terç del vuit-cents es refereixen amb el mot «català» només a la llengua de Catalunya i amb els noms privatius «valencià», «balear» [*sic*] o «mallorquí» a la resta de parlars catalans, i per a esmentar el conjunt de la llengua solen emprar el nom «llemosí». En efecte, com ho fan els catalanoparlants d'aquest període, que també fan servir el nom «llemosí» per a referir-se al conjunt de la llengua catalana, que aleshores conviu amb els usos de les classes populars, en aquest cas coincidents amb els gentilicis respectius: «català», «valencià», «mallorquí» i «menorquí», entre d'altres.¹⁶

A més, els viatgers estrangers afirmen que aquests «dialectes» provenen de la llengua occitana, a la qual ells anomenen «llenguadocià» o «provençal». És el cas de Fischer (1804), de Laborde (1806 i 1809), de Carr (1811) i de MacKenzie (1831), mentre que Inglis (1831) es limita a dir que no va entendre el «dialecte» dels catalans ni el dels valencians —sense dir de quina llengua eren dialectes— i Cook (1834), que els llauradors valencians parlaven una llengua estranya. Amb aquestes afirmacions, Fischer (1804), Laborde (1806 i 1809), Carr (1811) i MacKenzie (1831) s'inscriuen dins dels paràmetres de l'anomenat llemosinisme; entenent aquest fenomen «com l'assignació a la llengua catalana d'un origen o d'unes qualitats pròpies de l'occità de Llemotges» (Rafanell 1991: 8). Ara bé, l'ús dels mots «llemosí», «llenguadocià» —i derivats— desvetlla que aquests viatgers «llemosinistes» admeten implícitament la unitat de la llengua catalana. No obstant això, cal precisar que cap d'aquests autors va estudiar la llengua catalana i els coneixements que en tenien eren més aviat escassos i indirectes, tot i que la major part d'ells eren escriptors i gent amb interès per les lletres. De fet, encara no s'havia publicat el primer volum de la *Grammatik der romanischen Sprachen* del filòleg alemany Friedrich Christian Diez (1836), pedra inicial d'aquest vast i complex edifici.

Comptat i debatut, a principis del segle XIX, el conflicte lingüístic castellà-català arreu de la catalanofonia es manifesta amb l'extensió del procés castellanitzador a alguns sectors de l'alta burgesia urbana, que es van mimetitzar al procés que l'aristocràcia mitjana i baixa havia consumat al llarg del segle XVIII. Alhora, tanmateix, la gran majoria de la població continuava expressant-se en català. Els poders polítics —monarquia, administracions públiques— i les institucions eclesiàstiques —entre d'altres—

16. Cf. Ferrando (2018), que elabora un panorama històric de l'occitanisme al País Valencià, i especialment les p. 191-193, on examina la qüestió del nom de la llengua al llarg del segle XVIII i fins a la instauració del liberalisme (1833).

potenciaren la substitució lingüística del català pel castellà¹⁷ i, en conseqüència, els viatgers del vuit-cents van constatar-ho. Ara bé, tots aquests visitants estrangers van comprovar que el català era la llengua habitual dels habitants dels diferents territoris de parla catalana.

ADRIÀ MARTÍ-BADIA
Universitat de València
adria.marti@uv.es
ORCID 0000-0003-3539-5295

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BAS CARBONELL, M., coord. (1995) *Valencia en los libros de viajes. Catálogo de la Exposición*, València, Ajuntament de València.
- BRU I VIDAL, J. (1969) *La València pre-romàntica d'Alexandre de Laborde*, València, Lo Rat Penat.
- CABANILLES, A. J. (1795-1797) *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, Imprenta Real, 2 vol.
- CALAFORRA, G. (1998) *Wilhelm Meyer-Lübke i 'Das Katalanische'*. *Introducció i traducció*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- CARR, J. (1811) *Descriptive travels in the Southern and Eastern parts of Spain and the Balearic Isles, in the year 1809*, Londres, J. M. Richardson.
- COOK, S. E. (1834) *Sketches in Spain during the years 1829, 30, 31 & 32*, Londres, Thomas and William Boone.
- DAMETO, J. (1632) *Historia general del reino baleárico*, Palma, Gabriel Guasp.
- DIEZ, F. C. (1836-1844) *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, Eduard Weber, 3 vol.
- FERRANDO, A. (2018) «L'occitanisme des d'una perspectiva valenciana: un panorama històric», dins *Fabra, Moll i Sanchis Guarner. La construcció d'una llengua moderna de cultura des de la diversitat*, València, Publicacions de la Universitat de València, p. 179-213.
- FERRANDO, A. & M. NICOLÁS (2011) *Història de la llengua catalana*, Barcelona, Editorial UOC.

17. Cf. Ferrando & Nicolás (2011: 279-286, 321-322) i Montoya & Mas (2011: 63-64).

- FISCHER, C. A. (1804 [1a ed. 1803]) *Description de Valence, ou Tableau de cette Province, et ses productions, de ses habitants, de leurs moeurs, de leurs usages, etc.*, París, Heinrichs.
- GUARNER, L. (1966) *Viatgers literaris a València*, València, Lo Rat Penat.
- HOLLAND, E. (1910) *The Spanish Journal of Elizabeth Lady Holland (1791-1811)*, Londres / Nova York, Longmans, Green and Co., 2 vol.
- INGLIS, H. D. (1831) *Spain in 1830*, Londres, Whittaker, Treacher, and Co., 2 vol.
- LABORDE, A. DE (1806) *Voyage Pittoresque et Historique de l'Espagne*, París, Pierre Didot L'Ainé, 2 vol.
- (1809 [1a ed. 1808]) *Itinéraire descriptif de l'Espagne*, París, H. Nicolle, 5 vol.
- (1974) *Viatge pintoresc i històric*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2 vol.
- LOCKER, E. H. (1824) *Views in Spain*, Londres, John Murray.
- MACKENZIE, A. S. (1831) *A year in Spain by a young american*, Londres, John Murray, 2 vol.
- (1836) *Spain revisited*, Nova York, Harper & Brothers.
- MARTÍ-BADIA, A. (2019) «Els postulats de la filologia romànica internacional sobre l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana (1806-1906)», *Scripta*, 13, p. 60-80. [En línia: <<https://ojs.uv.es/index.php/scripta/article/view/15436/14112>>, consulta: 21-08-2020.]
- MONTOYA, B. & A. MAS (2011) *La transmissió familiar del valencià*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- PUJALTE, N. (2012) *Lo valenciano visto por los viajeros de los siglos XVIII y XIX*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- RAFANELL, A. (1991) *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història del català*, Vic, Eumo.
- TERREROS, E. DE (1758) *Paleografía española*, Madrid, Joaquín Ibarra.
- WHITTINGTON, G. D. (1808) *Travels through Spain and Part of Portugal, with commercial, statistical, and geographical details*, Boston, White, Burditt and Co.